

**Dadžare – japonský kalambúr a jeho
výzkumný potenciál**

Mgr. Jiří Matela, M.A., Ph.D.
Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
✉ 365342@mail.muni.cz

Orientalia Antiqua Nova XXI
ISBN 978-80-261-1039-2
Západočeská univerzita v Plzni, 2021
<https://doi.org/10.24132/ZCU.2021.10392-60-77>

Abstract

***Dajare* – Japanese pun and its research potential**

The present paper introduces *dajare* as a Japanese form of puns, i.e. utterances with multiple meanings based on a wordplay. *Dajare* is chosen as a minimal text with a potential of humorous effect, thus a promising starting point for a research of humor and laughter from perspectives of cultural anthropology and cognitive linguistics. While the ability to make puns with the use of the Chinese script in Japan is historically well documented in the form of *gisho*, the concept of *dajare* is traced to the realms of the poetic forms of *haikai no renga*, *zappai* etc. In modern Japan, *dajare* is often regarded rather negatively as “old men’s joke” (*oyaji gyagu*), mainly due to its separation from the tradition of poetic wit. Nevertheless, several areas of the use of *dajare* are presented and some principles of its most common form are discussed from the linguistic point of view. The paper ends with two main proposals for further research into Japanese puns: Research in the communicative, textual and discourse functions of *dajare* (humorous effect as the main goal is questioned) and in the relation of puns and linguistic creativity from the perspective of construction grammar.

Úvod¹

Moderní zkoumání humoru představuje dynamicky se rozvíjející oblast akademických aktivit, a to mimo jiné díky následujícím faktorům: a) Nová poznání v této oblasti lze vztáhnout k obecné rovině poznání člověka a kultury, současně však umožňují zkoumání partikulárních specifíků, jež jsou kulturně vázána na konkrétní společenství; b) Objekt zkoumání svojí povahou nutně vyžaduje interdisciplinární přístup, který lze v humanitních a společenských vědách dnes již považovat za jeden z hlavních teoreticko-metodologických proudů. K novému zacílení na obecnější psychologické a kognitivní mechanismy produkce a percepce (nejen) verbálního humoru vybízí také rozvoj empirického výzkumu na poli tzv. kognitivní lingvistiky,² která je sama ze své podstaty orientována interdisciplinárně. K přesvědčení, že navzdory potenciálně obecným předpokladům k produkci humoru existují kulturně specifické normy, nás může přirozeně vést běžná subjektivní zkušenost komunikace s osobami odlišného kulturního pozadí. Podobná zkušenost však sama o sobě jen stěží poskytne návod, jak k fenoménu humoru přistoupit akademicky, a to přinejmenším proto, že zmíněný objekt studia je mnohorozměrný a nesnadno vymežitelný.

Cílem tohoto příspěvku je představit specifický textový žánr japonského jazyka, tzv. *dadžare*. Jedná se o kulturně ukotvené kalambúry, slovní hříčky, které pokládáme za rozsahem nejmenší textový útvar, s nímž lze asociovat komické efekty. Právě z toho důvodu jej pokládáme za vhodný vstupní bod při zkoumání specifíků japonského verbálního humoru. Nejprve stručně přiblížíme obecná východiska kalambúrů na příkladech jazyků, jež jsou čtenáři bližší (čeština, angličtina), abychom následně představili

---

¹Pro prepis japonských výrazů je v celém textu použita česká transkripce japonštiny. Všechny překlady jsou dílem autora.

²Brône et al. 2006.

jejich japonskou variantu, tj. *dadžare*. V dalších oddílech pak nastíníme některé historicky doložené příklady praxe slovních hříček, objasníme etymologii výchozího japonského pojmu a načrtneme některé zdroje kalambúrů v japonském komunikačním prostoru. Dále se pokusíme shrnout vybrané formální principy vzniku japonských kalambúrů, mimo jiné s přihlédnutím k fonologickému systému japonštiny. V závěru nabídneme několik perspektiv dalšího výzkumu, a to skrze témata, k nimž právě zkoumání kalambúrů podle nás vybízí.

Pojem kalambúr

Výraz „kalambúr“ v současné češtině nebývá užíván s výraznou frekvencí.³ Do češtiny se dostal z francouzštiny, přičemž Slovník cizích slov uvádí též dřívější způsob zápisu „calembour“.⁴ Po obsahové stránce je Klimeš (1994) stručný, uvádí pouze „slovní hříčka“. O něco podrobnější je on-line slovník cizích slov pod doménou *abz.cz*, kde je uvedeno „slovní hříčka založená na zvukové podobnosti významově různých slov“.⁵ Relativně nejpodrobnějším z encyklopedických hesel on-line je v tomto ohledu heslo Slovní hříčka (kalambúr) v Novém encyklopedickém slovníku češtiny:⁶

„Prostředek aktualizace výrazu vybudovaný buď na zvukové (řidčeji grafické) blízkosti slov (slovních spojení) s rozdílným významem, nebo na obnovení původního významu, který se významovým posunem slova setřel.“

---

³ Český národní korpus uvádí 0,02 výskytu na milion slov.

⁴ Klimeš 1994, 341.

⁵ Pojem kalambúr. 30. 5. 2021. <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/kalambur-calembour-kalambur>.

⁶ Jelínek a Vepřek 2017.

Za pozornost stojí také následující poznámka, tedy že „účelem slovní hříčky je dosáhnout humorného účinku.“⁷ Tvrzení o účelu dosažení humorného účinku lze v tuto chvíli pokládat za spekulativní, z konkrétních příkladů však je patrné, že vhodně formulovaný kalambúr dokáže aktualizovat nejen dva odlišné významy, ale i více.

- 1) Kozel polyká meče.
- 2) Koukal sem na mě sýček.
- 3) Jedli nahoře bez holí.

Příklad 1) lze asociovat s představou kozla polykajícího sečné zbraně, ale i s představou kozla vydávajícího při polykání typický zvuk mečení. Výraz „meče“ tak asociuje dvě homonyma – substantivum v roli přímého předmětu a slovesný přechodník v roli příslovečného určení. Příklad 2) je kalambúrem především v mluvené podobě (s různými významy vázanými na různé pozice slovního přízvuku). Příklad 3) pak k interpretaci nabízí hned několik různých významů skrze potenciální homonymii více vyskytujících se slov (či slovních spojení).

Podobně jako v češtině fungují kalambúry např. také v angličtině (pod pojmem *pun*). Definice ateismu z pera komika George Carlina (1937–2008) je postavena na fonologické blízkosti výrazů *profit* (zisk) a *prophet* (prorok) a na ustálenosti spojení *non-profit organization* (nezisková organizace).

- 4) *Atheism is a non-prophet organization.*⁸

---

⁷ Pojem kalambúr. 30. 5. 2021. <https://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/kalambur-calembour-kalambur>.

⁸ GoodReads. 30. 5. 2021. <https://www.goodreads.com/quotes/11959-atheism-is-a-non-prophet-organization>.

Kalambúr může být vystavěn na variaci v segmentaci, tj. v hranicích slov (srov. též př. 2) a pracovat s výrazy, jež nejsou součástí lexikonu, byť nepostrádají interpretovatelnost:

5) *Infinity is not in finity.*

Z hlediska prezentace bývá pak nezřídka součástí jednoduché dialogové struktury otázky a odpovědi:

6) Otázka: *Why can a man never starve in the Great Desert?*

Odpověď: *Because he can eat the sand which is there.*⁹

V neposlední řadě lze uvést příklady „multimodálních“ kalambúrů, které spojují verbální aspekt s grafickou reprezentací jednoho z významů. Např. emblém 148. stíhací letky Arizonské vzdušné národní gardy doplňuje heslo *Kickin' ass* obrázkem kopajícího osla.¹⁰

Není překvapivé, že prostředky pro tvorbu kalambúrů mohou být v různých jazycích různé, především s přihlédnutím ke specifickým možnostem ortografickým. Přesto lze konstatovat, že je to právě pojem *dadžare*, který v japonštině odpovídá výše představenému pojmu kalambúr (resp. anglickému *pun*). Následující příklady 7)–9) jsou převzaty z průběžně aktualizovaného žebříčku nejpopulárnějších kalambúrů na webové stránce *DajareStation*:¹¹

---

⁹ Kalambúr je postaven na fonologické blízkosti spojení substantiva *sand* (písek) se vztažným zájmenem *which* (který) a substantiva *sandwich* (sendvič).

¹⁰ Výraz *ass* kromě osla označuje též „ zadek“ (v britské angličtině mu odpovídá výraz *arse*), který může být „nakopnut“.

¹¹ *DajareStation*. 31. 5. 2021. <https://dajare.jp>. K uvedenému datu byly pozice vybraných kalambúrů 34 (kalambúr 7), 5 (kalambúr 8) a 18 (kalambúr 9).

7) かなりヤバイ客がカナリヤ売却
Kanari jabai kjacku ga kanarija baikjacku
(Značně hustej zákazník prodává/zbavuje se kanárka)

8) まあ、クンニ中のマー君にチュウ
Má, kunničú no Má-kun ni čú
(Nu, během orálku Masahirovi¹² pusinku)

9) 有名クラブで、*You make love.*
Júmei kurabu de, jú meiku rabu.
(Ve známém klubu se pomiluješ.)

Příklad 7) ilustruje princip blízké homofonie – slabičná sekvence se opakuje – význam celé konstrukce je však jednoznačný díky zápisu. Opakování slabičné sekvence (s odlišným postavením hranic slov) je přítomno také v příkladech 8) a 9) (jedná se o více-méně jednotný vzorec kalambúrů na zdrojové webové stránce), poslední příklad pak navíc pracuje s adaptací jednoduché anglické fráze na fonologický systém japonštiny.

O formálních zdrojích kalambúrů v japonštině se ještě blíže zmíníme v oddíle 5. V následujícím oddíle představíme etymologii pojmu *dadžare* a některé vybrané příklady slovních hříček v nejstarších dochovaných japonských zdrojích.

Historie slovních hříček a etymologie pojmu *dadžare*

Tvorba kalambúrů je populárním způsobem tvůrčího užívání jazyka mnoha současných Japonců. Interpretace i tvorba slovních hříček přitom předpokládá schopnost metajazykového

---

¹² Důvěrným *Má-kun* se běžně odkazuje k osobě známého hráče baseballu jménem Masahiro Tanaka (nar. 1988).

nahlížení na jazyk a jeho výrazové prostředky.¹³ Doklady specifických zacházení s jazykovými formami, které jsou originálním způsobem integrovány do textu, však lze pozorovat již v nejstarších literárních památkách. Jamaguči (2006) zmiňuje příklady tzv. *gišo* 戯書 – specifického užívání čínských znaků pro meta-jazykové hříčky v japonském textu – v nejstarší sbírce japonské poezie *Man'jóšú* z 8. století:¹⁴

10) 若草の新手枕をまきそめて夜をや隔てむ二八十一あらくに
(Poté, co jsem si vyměnil slib se ženou jako jarní tráva, nemohu vydržet být jen jediný večer bez ní. Vždyť je tak k uzoufání půvabná!)

11) 見るごとに恋はまされど色に山上復有山ば人知りぬべみ
(Když vidím, jak mi žena při odchodu pomáhá upravit rukávy kabátce, zaplaví mne stesk. Dám-li však těmto svým citům průchod, všimnou si toho všichni kolem...)

Podtržený výraz v básni č. 2542 (zde jako př. 10) sestává z čínských znaků pro číslice 2, 8, 10 a 1 (v moderní japonštině *ni*, *hači*, *džú* a *iči*). Má se však číst */nikuku/*. K danému čtení vede následující rébus: $2 - ((8 \times 10) + 1) \rightarrow 2 - 81$. Číslo 2 se vysloví */ni/*, číslo 81 má být interpretováno jako „9 x 9“, přičemž devítka má sinojaponskou výslovnost */ku/*, tedy 2-9-9 (*nikuku*).

Báseň č. 1787 (zde jako př. 11) operuje s popisem grafické formy čínského znaku. Pro zápis cílového výrazu *ideba* se běžně užívá znak 出. Sekvence 山上復有山 pak obsahově symbolizuje propozici „nad horou je ještě jedna hora“. Znak 出 tak připomíná posazení znaku pro horu 山 na stejný znak 山, tj. 山 + 山 $\rightarrow$ 出.

¹³ Viz např. Koike 2010, 15–17.

¹⁴ Básně jsou uvedeny v modernizované formě zápisu, který již využívá kombinaci čínských znaků s moderní podobou japonské slabičné (resp. moraické) abecedy *hiragana*. České překlady A. V. Límana z let 2003 a 2007 klíčové výrazy nereflektují.

Jiné příklady *gišo* v nejstarších dochovaných opisech sbírky *Man'jóšú* zahrnují zápis onomatopoií, a kromě metajazykových schopností editorů sbírky tak mohou sloužit jako doklad o formálních aspektech lexikálních prostředků symbolizujících zvuky zvířat v době kompilace díla.

Etymologie pojmu *dadzare* nicméně sahá až do přelomu 17. a 18. století, tedy do éry Genroku, kdy v prostředí rozvíjející se měšťanské kultury center jako Ósaka či Edo (dnešní Tokio) získává na popularitě kratochvilná praxe kolektivní tvorby tzv. *haikai no renga* – „hravé řazené básně“. Kolektivní řazení jednotlivých slok, při němž na sebe jednotliví účastníci vzájemně reagují, vyžaduje značnou dovednost, neboť obsahové i formální aspekty poetické tvorby jsou v tomto období již výrazně ovlivňovány několikasetletou tradicí norem japonského básnictví, z něhož *haikai no renga* čerpá. Řada účastníků kolektivního skládání řazených básní přitom nachází zálibu a potěšení především ve cvičení doplňování slok k zadanému trojverší (tzv. *maekuzuke*), při němž lze kreativně tvořit slovní hříčky či zajímavé intertextuální asociace. Z toho následně vzniká nová forma hravého veršování, tzv. *zappai* 雑排, které na rozdíl od přírodně lyrické formy *hokku* (dnes známe jako *haiku*) nemá potřebu dodržovat imperativ sezónních slov *kigo* či jiných formálních požadavků forem inspirovaných zenovou estetikou.¹⁵

Právě v rámci *zappai* je pak vysoce ceněn prvek tzv. *šare* (dnes nejčastěji zapisovaný pomocí foneticky přiřazených znaků 洒落, původně však spíše s užitím znaku 戯),¹⁶ který označuje (dů)vtip, trefnost, břitkost, ale současně také vytríbenost, kultivovanost a stylovost. S tím, jak nově vzniklá forma kratochvilně získává na

---

¹⁵ Pro novou formu se užívá i dalších označení, např. *kjóhai* 狂排 aj. Upuštěním od nutnosti návazného řazení slok a osamostatněním úvodního trojverší s převážně satirickým obsahem následně vzniká forma tzv. *senrjú* 川柳.

¹⁶ Suzuki, 1959, 882–883.

popularitě mezi širokými vrstvami obyvatelstva, dochází nutně k jisté degradaci důrazu na kultivovanost a vytříbenost, pěstovanou pod vedením profesionálních básníků a hodnotitelů. Lacině či vulgární slovní hříčky pak jsou označovány výrazem s předponou *da-* 駄, čímž vzniká pojem ***dadžare*** 駄洒落.¹⁷

S rozvojem modernizace v Japonsku od 2. poloviny 19. století, a především pak v období po 2. světové válce postupně zaniká specifická lidová subkultura, jíž je pojem *šare* nedílnou součástí. Tím také dochází k odtržení *šare* (a potažmo *dadžare*) od původního tvůrčího zázemí hravého kolektivního veršování *haikai*. V důsledku toho v současnosti mnoho Japonců (především mladší generace) nahlíží na kalambúry *dadžare* se značným despektem jako na něco staromódního a odkazují k nim pojmem *ojadži gjaku* オヤジギャグ („fotrovské vtípky“). Jejich užití pak často bývá hodnoceno jako „*cumetai*“ („chladné, nevtipné“), tedy bez kýženého humorného účinku.

***Dadžare* v současném Japonsku**

Navzdory jistým nelichotivým asociacím, které s sebou kalambúry v současném Japonsku mohou nést, existuje celá řada oblastí a komunikačních prostředí, v nichž *dadžare* nachází své pevné místo. Nejsnáze dostupné jsou přitom právě skrze na *dadžare* se specializující zájmové skupiny, jež působí především on-line.¹⁸ 1. září 2014 byla založena Japonská asociace rozvoje *dadžare* (*Nihon dadžare kacujó kjókaí*), která si za hlavní cíl svého působení klade pozitivní rozvoj mezilidských vztahů skrze šíření *dadžare*.¹⁹ Sdružuje členy bez ohledu na pohlaví, věk či

¹⁷ Slovní hříčky jsou současně označovány i jinými pojmy, např. *džiguči* 地口 aj.

¹⁸ Příkladem je výše zmíněná stránka DajareStation, <https://dajare.jp>.

¹⁹ *Ippan šadan hódžin Dadžare kacujó kjókaí*. 30. 5. 2021. <https://www.dajare-zukai.jp/about/>.

vzdělání, pořádá soutěže ve tvorbě kalambúrů a podporuje jejich užívání v širokém spektru běžných činností. *Dadžare* jsou přirozenou součástí vystoupení celé řady stand-up komiků a komických dvojic v zábavních pořadech typu *owarai bangumi*. Duo *Anonenone* tvořené Kuniakim Šimizuem (nar. 1950) a Noburóem Haradou (nar. 1951) si v 70. letech minulého století získalo značnou popularitu mimo jiné sérií komických písní založených právě na kalambúrech.

Zajímavým příkladem využití efektu kalambúrů v marketingu je série krátkých televizních reklamních spotů *Tanoméru* firmy Ócuka šókai, která se specializuje na prodej a servis širokého spektra kancelářského vybavení. Jeden spot je například postaven na následujícím *dadžare*:

12) お、トナーがない。頼まないトナー。
O, toná ga nai. *Tanomanai to ná.*
(Oh, nemáme toner. Musíme si zažádat...)

Příklad 12) pracuje s homofonií z angličtiny přejatého výrazu *toná* (toner) a spojení modálních partikulí v konstrukci pro vyjádření nutnosti, tedy *to* a *ná*.

Na *dadžare* lze narazit i v reklamách automobilek Hino či Nissan, výrobců potravin, a lze říci, že jde o obecně populární výrazový prostředek v televizní či tištěné reklamě přinejmenším od 90. let.

V souvislosti s výskytem *dadžare* přitom nelze opomenout ani jeho laické či spontánní užívání v běžné komunikaci. Je přirozené, že pro svůj „humorný účinek“ je užívání kalambúrů vázáno především na prostředí důvěrných vztahů mezi účastníky komunikace, kde může plnit funkci posilování pocitu vzájemné příslušnosti k dané sociální skupině (tzv. *učí*), aniž by zásadním

způsobem ohrozil veřejný obraz mluvčího či adresáta. Typickým prostředím výskytu *dadžare* tak mohou být kolektivní večírky, posezení v restauracích, oslavy apod., při nichž mohou být *dadžare* součástí nejen spontánních reakcí v aktuální komunikaci, ale též odlehčujícím prvkem jinak vážnějších proslovů.

Vybrané principy tvorby a vzniku *dadžare*

Snaha o propagaci *dadžare* v běžné komunikaci v Japonsku se projevuje mimo jiné knižními publikacemi, v nichž kromě hotových kalambúrů figurují také návody, jak je tvořit. Nagata nabízí jeden takový návod ve čtyřech krocích:²⁰

1. Napsat si výchozí slovo na papír. (Pro ilustraci volí slovo *surippa* – „nazouváky“.)
2. Hledat případná další slova ukrytá v napsaném slově. (Ve slově *surippa* lze objevit výrazy *suri* – „zloděj“ a *rippa* – „nádherný“.)
3. Spojením nalezených slov vytvořit ucelenou výpověď. (Důraz je přitom kladen na vhodný rytmus výsledného textu.)

13) スリのスリッパ、とても立派

Suri no surippa, totemo rippa

(Zlodějovy nazouváky, opravdu nádherné)

V posledním čtvrtém kroku pak vybízí k záměně jednoho znaku (slabiky) ve výchozím výrazu pro získání fonologicky podobného slova a dosažení většího účinku celé promluvy (např. změnou *surippa* na *surippu* – „spodnička“). Výsledná výpověď nemusí být nutně vázána na určitou komunikační situaci – autor kalambúru

---

²⁰ Nagata 2018, 22–23.

tedy primárně prokazuje svoji schopnost metajazykové práce s jazykovými formami.

Z příkladů je patrné, že jedním z hlavních zdrojů a předpokladů tvorby kalambůrů v japonštině je fonologický systém japonského jazyka. Ten je tvořen relativně omezeným inventářem 122 slabičných fonémata se strukturou otevřené slabiky (tj. CV nebo CjV)²¹ a jednou moraickou nazálou. Slabičná fonémata jsou tvořena jedním z pěti vokálů: /a/, /i/, /u/, /e/ a /o/.²² Omezený fonematický inventář utváří přirozené podmínky pro vznik homofonie, která je v japonštině obecně běžným jevem. Níže proto představíme některé vybrané typy japonských kalambůrů ve vztahu právě k homofonii.

Segmentační homofonie

Tento typ *dadžare* staví na čisté homofonii slov. Ta mohou přitom figurovat v různých syntaktických rolích.

14) 蛙の子もかえる

Kaeru no ko mo kaeru

(Dítě žáby je také žába. / Dítě žáby také půjde domů.)

15) 校長先生絶好調

Kóčó sensei zekkóčó

(Ředitel školy je hodně v poho.)

Nesegmentační homofonie

Tento typ *dadžare* staví na opakování určité sekvence fonémata, která při interpretaci obsahu vyžadují odlišnou segmentaci každé sekvence s ohledem na lexikální či gramatickou stavbu.

---

²¹C = konsonant, V = vokál, Cj = palatalizovaný konsonant.

²²Zde uvedený popis je vztažen ke standardní tokijské variantě moderní japonštiny.

16) よくできた内容ですが、欲で汚いようです。²³
Joku dekita naijó desu ga, joku de kitanai jó desu.
(Je to dobře udělaný obsah, ale je jaksi zašpiněný chtičem.)

Tento běžný typ *dadžare* ilustrují i výše uvedené příklady 7), 8), 9) a 12).

Blízká homofonie

Návazná opakující se sekvence fonémát je jen minimálně alterována. Může jít o alteraci vokálu či konsonantu (př. 17) o vložení specifických fonémů (*tokušu onso*, př. 18)²⁴ či o metatezi (přesmyčku v lineárním pořadí fonémát, př. 19).

17) トイレに行っといで
Toire ni ittoide
(Zajdi si na záchod.)

18) 布団が吹っ飛んだ
Futon ga futtonda
(Pokrývka odletěla/byla odfouknuta.)

19) ダジャレを言うのは誰じゃ
Dadžare o iu no wa dare dža
(Kdo tu řekne kalambúr?)

V příkladu 17) je blízká homofonie tvořena opozicí verberanty /r/ ve slabice /re/ a znělé plozivy /d/ ve slabice /de/. V příkladu 18) je opozice fonémát /fu-to-N/ a /fu-Q-to-N/ opět příkladem blízké homofonie.²⁵ V příkladu 19) je sekvence fonémát slova

---

²³ DajareStation. 31. 5. 2021. <https://dajare.jp>.

²⁴ Mezi specifické fonémy se řadí tzv. *sokuon* – foném zdvojující konsonant (resp. moraické obstruenty), tzv. *čóon* – foném prodlužující vokál o hodnotu jedné móry a tzv. *hacuon* – moraická nazála.

²⁵ Symbol /N/ označuje moraickou nazálu, symbol /Q/ pak moraický obstruent vzniklý geminací navazující konsonanty (zde /t/).

dadžare, tj. *da-dža-re*, alterována sekvencí stejných fonémat v odlišné posloupnosti, tj. *da-re-dža*. Všechny uvedené zdroje kalambúrů jsou v souladu s výchozí fonologickou strukturou japonského jazyka. Pro rozšíření kombinačních možností se také nezřídka užívá prostředků příznakových dialektů či sociolektů.

Z hlediska textového zapojení kalambúrů lze v japonštině pozorovat podobné jevy, jako v češtině či angličtině. *Dadžare* lze konstruovat jako izolované výpovědi, lze je však také vložit do vtipných dialogů či hádanek.

20) Otázka: 宇宙でお腹が空かないのはなぜ？

Učú de onaka ga sukanai no wa naze?

(Proč člověku ve vesmíru nevyhládne?)

Odpověď: くうきがないから。²⁶

Kúki/Kuu ki ga nai kara.

(Nemá tam vzduch/chuť žrát.)

Kalambúr v odpovědi př. 20) stojí na homofonii sekvence *kúki* 空気, „vzduch“ a sekvence *kuu ki* 食う気, „chuť žrát/jíst“.

Závěr

Kalambúry (včetně japonských *dadžare*) jako minimální výpovědi s potenciálně humorným účinkem představují výzvu nejen pro teorie humoru, ale i pro obecnější teorie jazyka. V teoriích tzv. konstrukční gramatiky je na jazykové prostředky nahlíženo jako na specifický typ znalosti symbolizace konceptuálního obsahu (s různou měrou konkrétnosti či schematičnosti) pomocí prostředků výrazových (opět se skalární schematičnosti). Konstrukty, jež formálně či obsahově vybočují z ustálených konstrukcí,

---

²⁶ Dadžaremon. 31. 5. 2021. http://amaebiuniko.web.fc2.com/a_o.html.

bývají nahlíženy jako produkty specifického typu kreativity.²⁷ Hoffman a další rozlišují mezi tzv. F-kreativitou a E-kreativitou. Zatímco první („fixní“) spočívá v produkci nových výpovědí, jež využívají pouze existujících symbolických prostředků (a odpovídá tak běžné systémové produktivitě), druhá („extenzivní“) v nějakém ohledu, obsahovém či formálním, alteruje existující konstrukce a je tak mimo jiné zdrojem přirozeného vývoje jazykového systému jako celku. Vystává pak otázka, k jakému typu kreativity vztáhnout právě nové kalambúry, o jaký typ „znaností“ se v případě kalambúrů jedná.

Aparát kognitivně orientované lingvistiky se přitom pro analýzu slovních hříček vhodně nabízí, neboť jeho cílem je mj. popisovat kognitivní mechanismy, jež jsou aktivní při užívání a interpretaci jazyka. Je tak zcela namístě klást si otázku, jakými teoretickými modely lze zachytit mechanismy užívání právě kalambúrů, a jak dané modely empiricky ověřovat. Tato otázka má i své historické opodstatnění. Právě snahy teoreticky uchopit specifické a z jistého úhlu pohledu periferní jazykové útvary vedly v 60. letech badatele jako Charles Fillmore či Paul Kay k výzkumům, jejichž přímým důsledkem jsou i dnešní mainstreamové teorie konstrukční gramatiky. Jak poukazuje mj. Evans (2015), výzkum kognitivních mechanismů verbálního humoru může mít zásadní přínos pro poznání obecnějších mechanismů jazykového významu. V tomto ohledu se přístupy kognitivní lingvistiky jeví slibnějšími než např. přístupy interpretativní.

Je důležité zkoumat kalambúry v jejich konkrétním užívání. V 2. oddílu tohoto příspěvku jsme tvzení o účelu slovních hříček vyvolat humorný účinek označili za „spekulativní“ právě proto, že vychází z interpretativního pohledu na užívání jazyka. Kalambúry lze přitom nacházet i v situacích, v nichž je komický

---

²⁷ Hoffman 2018.

efekt buď problematické identifikovat, nebo je přímo nežádoucí. V japonské reklamě na čaj výrobce Kirin z roku 2006 herečka Nanako Macušima něžným šepotem pronáší *dadžare*:

21) 苦い濃いより、甘い濃い。

Nigai koi jori, amai koi.

(Raději sladkou plnost než hořkou plnost.)

Kalambúr je postaven na homofonii slov *koi* 濃い – „plnost (chuti)“ a *koi* 恋 – „láska“ a na metaforickém užití adjektiv *nigai* – „hořký“ a *amai* – „sladký“, jež mohou být vztažena nejen k popisu chuťového zážitku (z čaje), ale i k popisu emoční zkušenosti ze zamilovanosti. Přestože není pochyb o tom, že cílem zmíněného reklamního spotu je zaujmout diváka a vzbudit v něm touhu koupit si inzerovaný čaj (tj. iniciovat specifickou emoční odezvu), pokládáme za problematické případné tvrzení, že cílem užitého *dadžare* bylo v tomto případě vyvolat humorný či komický účinek. *Dadžare* tedy zjevně mohou být nositeli humoru, zůstává však otázkou budoucího zkoumání, jaké další komunikační a sociální funkce plní.

Na tomto místě lze shrnout, že *dadžare* v japonštině a kalambúry obecně představují doposud málo zmapovanou výzvu pro teorii jazyka a jazykové kreativity. Jejich výzkum přitom může přispět nejen k mapování jazykově (a tedy kulturně) specifických jevů, ale i k poznání mechanismů významů v procesu porozumění a lidské komunikace.

Literatura

- Brône, Geert, Kurt Feyaerts a Tony Veale. 2006. „Introduction: Cognitive linguistic approaches to humor.“ *Humor – International Journal of Humor Research* 19–03: 203–228.
- Evans, Vyvyan. 2015. „How a joke can help us unlock the mystery of meaning in language.“ On-line: December 15, 2015. 31. 5. 2021. <https://theconversation.com/how-a-joke-can-help-us-unlock-the-mystery-of-meaning-in-language-51365>.
- Hoffman, Thomas. 2018. „Creativity and Construction Grammar: Cognitive and Psychological Issues.“ De Gruyter, online: September 4, 2018. 31. 5. 2021. <https://doi.org/10.1515/zaa-2018-0024>.
- Jamaguči, Nakami. 2006. *Nihongo no rekiši [Dějiny japonského jazyka]*. Tokio: Iwanami šoten.
- Jelínek, Milan a Jarmil Vepřek. 2017. „Slovní hříčka.“ In *Czech Ency – Nový encyklopedický slovník češtiny*. 30. 5. 2021. https://www.czechency.org/slovník/SLOVNÍ_HŘÍČKA.
- Klimeš, Lumír. 1994. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Koike, Seidži. 2010. *Úvod do gramatiky moderní japonštiny*. Brno: Tribun.
- Nagata, Mikako. 2018. *Warau no dare dža Dadžare asobi [Kdo že se to tu směje? Hrátky s kalambúry]*. Tokio: Čóbunša.
- Suzuki, Tózó. 1959. *Kotoba asobi džiten [Lexikon jazykových hrátek]*. Tokio: Tókjódó šuppan.